

Dobszay László

Egyházzeneoktatás a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen

Az egyházzene oktatás milyensége attól függ, hogy kialakítóinak mi volt az elképzelése magáról az egyházzenéről. Az egyházzene biztos, nyugalmi periódusaiban az oktatás hagyományos formáit viszik tovább.

Ha az eszmények nagyjából változatlanok, de az életkörülmények módosultak, akkor az oktatást is eszerint módosítják, részleteiben átalakítják. Indokolt lehet azonban egy harmadik mód is: az alapvető reformok korában, főként ha az oktató intézmény is új alapítás, az oktatás új formái vagy arányai jelenhetnek meg, s mögöttük magáról az egyházzenéről való új elképzelés. Jó példa erre a múlt század végi cecilianizmusnak az akkori jelennel radikálisan szakító egyházzenei víziója és az annak megfelelő iskolák alapítása.

Már a budapesti Zeneakadémia első tervezetében szerepelt az egyházzene-tanítás. 1891-ben csak a liturgikát és a gregoriánt kezdték el oktatni fakultatív tárgyként. 1907 után egyéves melléktárgyként szerepel „liturgika” név alatt. A kétéves egyházzene-tanszakot 1926-ban engedélyezte a minisztérium, s akkor megegyezés született az egyházi főhatóságokkal, hogy a jövőben orgonista- és egyházkarnagy állásokat a tanszakot végzettekkel kell betölteni. Az 1927-es rendelet szerint a kétéves egyházzene-tanszakot a harmadik, egyházkarnagyképző tanfolyam követi. A tanszakot 1948-ban feloszlatták.

1988-ban gyökeresen eltérő, bizonyos szempontból nehezebb, más szempontból előnyösebb körülmények között kellett megtervezni az újraindított szakot. Az 1948 óta eltelt időben jelentős és sokszor előnyös változások történtek az általános zenei, zenepedagógiai, oktatásszervezeti, a gazdasági és egzisztenciális körülményekben. És radikális változások történtek világszerte az egyházzeneben is.

A változások egy része pozitív volt: hatalmas erővel jelentkezett a liturgikus megújulás, sőt bizonyos értelemben visszafordulás igénye minden felekezetben. Kérdéssé váltak azok a XVIII–XIX. századi ideálok, melyekre korábban egyházzeneoktatás is ráépült, s egyre nagyobb figyelem fordult a korai egyház élete, liturgiája s az annak megfelelő zene felé. Kívánatosá vált, hogy ne *valamit* énekeljenek a liturgikus alkalmakon, hanem magát a liturgiát énekeljék. Mint keleten már korábban, a 60-as években a római katolikus egyházban is lehetővé vált az anyanyelvű liturgikus ének. Kétségtelenné vált a gregorián alapvető jelentősége, mégpedig nemcsak időről időre felidézhető szép műemlékként, hanem a liturgikus ének normatív formájaként, az egész európai

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene-tanszakának egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke. Az alábbi írást az V. Magyar Egyházzenei Kongresszuson hangzott el 2001. március 16-án.

egyházzene anyanyelveként. Kétségessé vált, hogy az a szakadék, mely a professzionista egyházi műzene és a gyülekezet egyszerű strófás éneke között a barokk korban támadt, áthidalható-e csupán azzal, hogy a kettőt egymás mellé tesszük. Úgy látszott és látszik, mindezt alapjaitól kell átgondolni. A teológiai eszmélkedésből világossá vált az is, hogy a liturgia ősi dramatikus szerkezete nem pusztán formai elem, hanem a liturgia lényegéhez tartozik, márpedig messzemenőleg hat a zenére is. Az új ideálban a gyülekezet éneke, a pap és más szolgálattevők éneke, a pszalmista, kántor éneke, a szkóla vagy nagy énekkar éneke, de még az orgona játéka is integrálandó alkatrészként jelent meg. Egymást váltogató, egymásnak felelő szerepük nem pusztán hangszerelés, hanem a liturgia mélystruktúrájában gyökerező követelmény.

A pozitív változásokkal szinte egy időben mutatkoztak az egész világon a hanyatlás jelei is. A népszerűségnek tett elvtelen engedelmények, a liturgia és egyházzene merőben antropológiai (vagy annak kikiáltott) megközelítése, a jól képzett zenészek kihátrálása az egyházzenéből vagy éppen elüldözése onnan, a zenétlen liturgia térhódítása olyan helyzetbe hozta a hivatástudattal bíró egyházzeneszt, amelyben sohasem volt kétezer év óta.

Ebben a helyzetben kellett újra megfogalmaznunk az egyházzeneszak értelmét, feladatát és módszereit. El lehet volna menni e változások mellett úgy, hogy kis javításokkal fenntartjuk vagy felélesztjük a régi rendszert. Ez azonban az idők meg nem értése lett volna. Számolnunk kellett azzal, hogy a mai egyházzenesznek sokkal nehezebb helyzetben, ellentmondások viharai között, nagy önállósággal kell olyan utat találnia, melyet szakmai lelkiismerete szerint vállalhat. Nem tagadható, hogy a nyugati testvérintézményekkel összehasonlítva egyes területeken jelentős engedményeket kellett tenni (mondjunk egy példát: reménytelennek látszott az orgonás improvizációt erőltetni), de más területeken annál nagyobb igényekkel kellett és lehetett fellépni.

Az első kérdés az volt: kiket várunk a tanszakra. Talán nem csak vagy nem főként olyanokat, akik kántorok akarnak lenni, legalábbis nem a szó korábban megszokott értelmében. Az egyházak idő közben kiépítették azokat az iskolákat, melyekből a koralkísérésre képzett orgonás kántorokat kibocsáthatták. Számolnunk kellett azzal is, hogy a mai helyzetben nem csak egyházi alkalmazásra törekvő zenészek fognak tanszakunkon tanulni, hanem olyan zenészkollégák is, akik a legkülönbözőbb pozíciókban dolgoznak az egyházzenével; sőt olyanok is jelentkeztek, akik csak érdeklődtek a tárgy iránt, s műveltségüket akarták vele teljessé tenni.

Még inkább befolyásolta a szak profilját az, hogy milyen egyházzenei szolgálatra akarjuk felkészíteni növendékeinket. Egy ideális plébánián ma sokféle, talán nem teljes állású énekesre, zenészre lenne szükség, továbbá egy-két olyanra, aki képes összefogni munkájukat. Foglalkozni kell a gyülekezettel, hogy énektudásukat fejlesszük, s főként hogy bevezessük őket a liturgikus szellemű énekgyakorlatba. Foglalkozni kellene az ifjúsággal: hittanórákon,

ifjúsági és gyermekcsoportokban, nehogy a zenei és lelki métegy áldozatává váljanak, hanem, mint valaha, a többre, jobbra törekvés élcsapatává fejlődjenek. Foglalkozni kellene a templomi lektorokkal, hogy valaki törődjen a zenéhez oly közel hangos olvasás kultúrájával (no meg az érthetőséggel). Azután foglalkozni a szólóénekesekekkel, zsolotárénekesekekkel, és a körülmények szerint igen különböző szintű, létszámú, korú, nemű, összetételű énekesegyüttesekkel. Lehetőleg szerezeni kell néhány jó kottaolvasó, jó hangú énekest is, hogy szkolaként, előénekesként vagy liturgikus szellemű polifón kántorátusként szolgáljon. Sok helyütt a zenészre marad, hogy a liturgikus élet fejlesztését kezdeményezze (például a zsolozsma bevezetésével), sőt maholnap már a pap nélkül maradt helyeken szerveznie is kell a templomi istentiszteletet. Azután ott a nagykorús, az orgona; a templomnak nem tisztán istentiszteleti, mégis hasznos zenei élete a betlehemestől a népdalversenyig. S akkor még nem beszéltünk az egyházi énekek egyházi vagy nem egyházi iskolákban folyó tanításáról, az iskola és templom zenéjének régi egységét visszaállító pedagógiáról, a templomi szolgálatot vállaló ifjúsági kórusokról, sőt egyes helyeken az egyházköztségben folyó világi zeneoktatás ellátásáról is. Minderre egymagában nem mindenki alkalmas. De kell, hogy rálátása legyen e szükségletekre, tudjon róla, gondoskodni tudjon róla, igénye legyen rá.

Van egy másik halaszthatatlan feladat is az egyházzenében: a repertoár tapintatos, de radikális megújítása. Nincs időnk most ezt megtárgyalni, elég legyen annyi, hogy egy egészséges mai egyházzenei életben helyet kaphat a tegnapi egyházzenei repertoárja is, de ez a nagyrészt XVIII–XIX. századi repertoár alkalmatlan arra, hogy a mai liturgia zenei anyanyelve legyen. A repertoár nagy mérvű kitégítésán kell dolgozni ma egy egyházzenetanszakon, méghozzá úgy, hogy a hallgató tudjon választani, tudja miért választ, s tudja azt megvalósítani.

Végül a mai kaotikus helyzetben olyan liturgiai, sőt teológiai műveltséget kellene adnunk, mely alapján a hallgató eligazodik, legjobbat választja, s a sokszor ádá szócátákban meg is tudja védeni a jobbat, az értékesebbet, a liturgikus célra alkalmasabbat.

El akartuk kerülni a felületességet, de mégis ki kellett tégítani az egyházzenei képzés körét. A fő feladatok ez esetben a következők:

- a liturgia és liturgiátörténet bensőséges ismerete, egy bizonyos liturgikus kritikai biztonság megszerzése;
- tág repertoárismeret összekötve a repertoárbövítés forrásainak feltárásával;
- a gregorián és társai, vagyis a par excellence liturgikus zenék mély ismerete;
- a népének olyan tudása, mely annak értékelésére is kiterjed;
- jártasság a liturgikus szolgálatokban (melybe beleértem az orgonistáét is);
- beszédkészség;
- s lehetőleg mindehhez egy eleven, biztos zenei előadóművészi technika;
- magasabb humán műveltség;
- s olyan ízlés, melyre a következő negyven év előre nem látható fordulatai között támaszkodhat a hallgató.

Ennél kevesebbet nem tűzhetett ki maga elé az újjáalapított tanszak. Biztos, hogy távol vagyunk a kívánt és elvárható eredményességtől. De nem egyszerűen egy sok évtizedes rutint folytatunk, hanem tudva, hogy merre szeretnénk tartani, napról napra éberen próbáljuk ellenőrizni haladásunkat.

Ez határozza meg a tanszak tantárgyszerkezetét is. (A következő számok a félévek és heti óraszámok szorzatával jellemzik a tárgyakat.)

A *liturgiát* oly nagy óraszámban tanítjuk, mint talán a teológián sem (összesen 8 óra);

az *egyházzene-irodalom* mint főtárgy a teljes repertoár keresztmetszetét adja, informálja a hallgatót a liturgiai, történelmi, stilisztikai vonatkozásokról, s eligazítja, hol talál további anyagot (összesen 10 óra);

az *orgona tárgy* a hallgatók előképzettségének mértéke szerint fejleszti technikájukat, repertoárismeretüket, s felkészíti őket a liturgikus orgonajátékra (az orgonaismerettel együtt összesen 13 óra);

a *gregorián tárgy* az alapvető eligazítás után műfajonként haladva ezen ének legbelső liturgiai és zenei gyökereiig hatol, a protestáns hallgatókat pedig bevezeti a számukra is hasznosítható területekre (összesen 9, a protestáns hallgatóknál 6 óra);

a *népénekkel* első évben gyakorlatilag, azután két éven át tartalmi, zenei, történelmi, esztétikai szempontból foglalkoznak (4 óra);

mindezt kiegészíti a *recitációs gyakorlat* (2 óra),

a *beszédgyakorlat* (2 óra),

a *liturgiai módszertan* (1 óra),

a *gregorián és reneszánsz paleográfia* (2 óra),

legfőképpen pedig két közvetlenül gyakorlati foglalkozás: a *liturgikus gyakorlat* (12 óra) és a *kórus* (10 óra).

Egyes hallgatóknak nagy nehézséget és megterhelést jelent a párhuzamos képzésben való helytállás. Kezdeményezésünket, hogy egységes képzés formájában is lehessen egyházzene- és iskolai énektanári diplomát szerezni, a Zeneakadémia nem fogadta megértéssel. A tanszék jó szelleme, hallgatóinak önzetlen lelkesedése, odaadó buzgósága és az egyházzenei doktoriskola megnyitása azonban a garancia egy következő 10 év sikereire. Lehet, hogy szükséges lesz ebben-abbban változtatni. Tudjuk, az Európához való illeszkedés kérdéseket fog felvetni a angol, német, osztrák ideáltól és rendszertől való eltéréseket illetően, azonban azzal szeretném befejezni, amivel kezdtem: az egyházzene-oktatás mifélesége attól függ, hogy kialakítóinak mi volt az elképzelése magáról az egyházzenenéről.